

22.11.13

lerk

VWG ARNHEM EO

bijeenkomstverslag 7-2-89

Fokko Erhart

Door organisatorische problemen begon de ledenbijeenkomst met een lezing van Arend van Dijk. Na de pauze werd om 22.00 uur het algemene vergadergedeelte geopend door Piet Schermerhorn. Er waren 20 leden aanwezig, waaronder een nieuw lid.

Waarnemingenrondje

Het waarnemingenrondje werd geopend door Rob Vogel. Hij stelde in de omgeving van de Worthrhederheide drie paar Raven vast. Ook vertelde hij dat er weinig ganzen in het rivierengebied aanwezig zijn. Wel overwinteren er langs de IJssel tussen Deventer en Arnhem maar liefst drie Slechtvalken.

Henk "Klapekster" Sierdsema wist te melden dat er reeds 15 territoria van Klapeksters in deze winter zijn vastgesteld. In braakballen die hij in januari vond, trof hij resten van levendbarende hagedissen aan, die blijkbaar al weer uit hun lethargische toestand zijn ontwaakt. Door hem worden ook de braakballen van de twee Waterspreeuwen in Park Rosendael verzameld. Er werden op konijnenkeutels gelijkende balletjes rond gegeven en Henk wist te vermelden dat er vooral resten van larven van kokerjuffers in zitten.

Nadat Daan Meyer van twee Pestvogels vertelde, vermeldde Jos van de Leygraaf dat hij al half januari een Scholekster had gezien. Aansluitend op deze voorjaarsmelding vertelde hij dat er in het rivierengebied al veel baltsende watervogels te zien zijn. Frans Duermeyer maakte gewag van een waarneming van Grote Gele Kwikstaarten in Arnhem. Ook was hem via via ter ore gekomen dat er een Grote Zilverreiger bij het Huissense veer was gezien.

Norbert Kwint en Fokko Erhart zagen samen begin februari naast enkele paren ook nog groepen Raven. Eén dag vogelen leverde de waarnemingen van 29 exemplaren op. Op deze dag werd er ook een vrouwtje Smelleken gezien. Piet Schermerhorn had eveneens een Smelleken waargenomen. Ook deze waarneming werd op de Veluwe gedaan, maar het betrof hier een mannelijk exemplaar.

Planologische procedures

*Meinerswijk:

Het bezwaarschrift tegen de wijzigingen in het bestemmingsplan van de Meinerswijk is toegelicht bij de provincie. Bij de mensen van de provincie sprak met name de aanwezigheid van "rode-lijst" soorten aan.

Vooruitlopend op de uitspraak in deze zaak is er een vergunning aangevraagd door de firma Bruil om het "Gat van Bruil" (in de Meinerswijk) af te graven. Tegen dit verzoek is bezwaar aangetekend door de VWG. Er is voor het natuurgebied in de Meinerswijk een inrichtingsplan in voorbereiding. De VWG is bij het maken van dit plan betrokken. Er is namelijk een adviesgroep in het leven geroepen waarin een aantal "groene" organisaties zetel hebben. De VWG heeft dus ook een stem in deze adviesgroep.

*Bijland:

Er ligt voor de Bijland een bestemmingsplan ter inzage (bestemmingsplan buitengebied gemeente Rijnwaarden). In dit plan wordt er begonnen met het uiteenzetten van de natuurwaarden van dit gebied. Helaas wordt er bij de planvorming weinig rekening meer gehouden met deze natuurwaarden.

De VWG zal een bezwaarschrift indienen tegen dit bestemmingsplan. Dit bezwaar zal waarschijnlijk worden ondertekend door de Gelderse Milieufederatie en Vogelbescherming.

Avifauna

Voor dit project is nu reeds f75.000 van de f135.000 die begroot was, binnen. Voorts lopen er nog enkele aanvragen. In ieder geval zijn per 1 januari 1989 Rob Lensink en Rob Vogel reeds begonnen. Rob Lensink werkt thans twee dagen per week aan dit project; Rob Vogel één dag per week.

Zoals al eerder gezegd is het niet de bedoeling dat de beide "Robben" deze klus alleen klaren. Het is wel de bedoeling dat er het nodige werk door de leden van de VWG wordt verzet. Het moet immers de avifauna van de hele Vogelwerkgroep worden.

Het waarnemingenarchief zal als eerste worden aangepakt. Komende weken zal er op de donderdagavond in ieder geval ten huize van Rob Lensink aan het kuisen van het waarnemingenarchief worden gewerkt. Mogelijk zal dit ook ten huize van Rob Vogel gebeuren. Komt allen of neem even contact op!!

Voorjaarsweekend en -excursie

Het voorjaar staat weer voor de deur en dus ook het voorjaarsweekend. Op de bijeenkomst werd gevraagd of mensen ook ideeën hebben met betrekking tot leuke gebieden om naar toe te gaan. Genoemd werden: Kennemerduin, een waddeneiland en Oost-Twente. Het weekend zal in ieder geval gehouden worden op 5, 6 en 7 mei a.s. Dit is het weekend na Hemelvaart. Jos de Bont zal waarschijnlijk een aandeel in de organisatie hebben. Het bestuur zal zich er zo spoedig mogelijk over buigen zodat de definitieve bestemming binnenkort bekend zal worden.

Het is de bedoeling om naast een voorjaarsweekend ook een voorjaarsexcursie te organiseren. Opnieuw worden de aanwezigen gevraagd om ideeën te spuien. Henk Sierdsema stelde voor om eens naar vleermuizen te gaan kijken en luisteren (m.b.v. een bat-detector). Het idee viel in de smaak en misschien wordt er tijdens de excursie ook aandacht besteed aan uilen. Op 26 mei aanstaande zal deze excursie plaatsvinden. Verzamelen om 22.00 uur bij kasteel Zijpendaal.

Rondvraag

Jos de Bont vraagt of de data van activiteiten ruim van te voren kunnen worden aangekondigd; alle data van ledenbijeenkomsten van het hele jaar in de eerste Vlerk.

Er wordt door Rob Lensink een oproep gedaan of mensen willen helpen de Meinerswijk opnieuw te inventariseren en om het komkleigebied aan de oostkant van de IJssel te inventariseren op BSP-soorten. Rob Vogel doet een soortgelijke oproep maar dan met betrekking tot het inventariseren van een deel van de Veluwe (Schaarsbergen). Liefhebbers kunnen zich nog aanmelden (zie ledenlijst).

Vogelbescherming houdt op zondag 8 oktober a.s. een landelijke vogel-trekteldag. Er zal dan een lijn van trektellers gelegd worden over het midden van Nederland. Op deze lijn zullen om de paar honderd meter tellers staan. Tijdens deze dag zullen er opnames voor radio en t.v. worden gemaakt en er vinden directe uitzendingen plaats. De actie is groots opgezet en het lijkt het bestuur zinvol om hieraan mee te werken, want een beetje publieke belangstelling is nooit weg, niet waar? Bovendien kunnen we deze dag een wetenschappelijk tintje geven omdat er dan op enkele plekken rond Arnhem op dezelfde dag wordt trek geteld (zie tevens elders in deze Vlerk).

Hoewel deze dag pas in oktober is, is het de bedoeling dat je je voor 20 februari opgeeft. Heb je zin om op 8 oktober de gehele dag of een deel van de dag buiten te zitten en trek te tellen, bel dan Fokko even (085-434026!!).

Greta van Hoorn was het opgevallen dat ze veel roofvogels had gezien tijdens de roofvogeltelling. Henk Sierdsema, als coördinator van dit projekt, kon dit beamen. Vooral in het komkleigebied zitten veel roofvogels. Het aandeel Torenvalken lijkt dit jaar tevens groter. Bij een aantal mensen was de indeling van de ledenbijeenkomst, eerst de lezing en daarna het formele gedeelte, in de smaak gevallen. Dit, mede omdat het wel eens voorkomt dat een lezinghouder in tijdnood komt doordat het vergadergedeelte was uitgelopen. Deze opmerking zal door het bestuur worden meegenomen. Per bijeenkomst zal bekeken worden wat de meest logische indeling voor die avond zal zijn.

---

agenda A.L.V. 29-3-89

---

1. Opening
2. Notulen Algemene Ledenvergadering 22 maart 1988 (Vlerk 2)
3. Ingekomen stukken en mededelingen
4. Jaarverslag secretariaat 1988 (zie elders in deze Vlerk)
5. Financieel jaarverslag penningmeester 1988 (zie elders in deze Vlerk)
6. Verslag kascontrolecommissie Kees Weiland en Henk de Wijs
7. Verkiezing nieuwe kascontrolecommissie.
Het bestuur draagt Jan Knijn voor als nieuw lid van de commissie en als opvolger van Kees Weiland die na twee jaar aftredend is.
8. Begroting 1989
9. Bestuurswisseling:
Zowel Piet Schermerhorn, voorzitter, als Marc de Bont, secretaris, treden af. Beide zijn niet herkiesbaar.
Het bestuur draagt Dik Mol en Rob Lensink voor als nieuwe bestuursleden. Uit het bestuur zal voorts een nieuwe voorzitter worden gekozen.
Tegenkandidaten kunnen worden voorgedragen door minimaal vijf andere leden. De voordracht moet voor de aanvang van de Algemene Ledenvergadering bij het bestuur worden ingediend.
Ieder lid kan ten hoogste namen één ander lid zijn stem uitbrengen.
Hij/zij moet daartoe schriftelijk door het andere lid zijn gemachtigd.
10. Rondvraag
11. Pauze
12. Rob Lensink zal na de pauze een gezellige, enthousiasmerende, dwaze, kluchtige vogel-happening organiseren waar je gewoon bij geweest moet zijn omdat er waarschijnlijk de rest van het jaar over gesproken zal gaan worden. Missen van dit spektakel komt "niet im Frage" en er wordt dus op massale toetreding gerekend. Aanvang is 20.00 uur maar kom snel want vol-is-vol!!

fenologie 1988

Jos Pilzecker

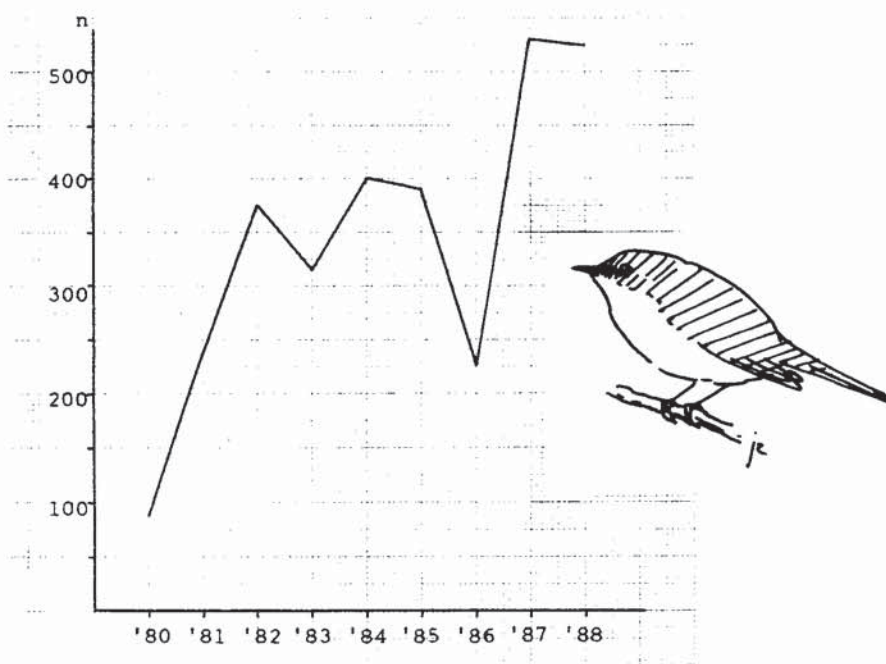
Deelnemers

Voor het negende jaar alweer kreeg iedereen een fenologie-formulier, waarop van 35 soorten de eerste twee waarnemingen konden worden ingevuld (let wel, binnen ons werkgebied).

Het aantal deelnemers was opvallend hoog (23, een kwart van het ledental), het aantal waarnemingen iets lager dan vorig jaar (525, zie ook figuur 1). De telformulieren bevatten tussen 5 en 60 waarnemingen. Per soort kwamen gemiddeld 15 waarnemingen binnen.

De inzenders waren dit jaar:

Mirjam van de Brink, Marc de Bont, Dick Bouwmeester, Ton Denters, Fokko Erhart, Dorine Frequin-Oort, Bart Henstra, Otto Holterman, Greta van Hoorn, Jan Knijn, Norbert Kwint, Rob Lensink, Jos van de Leygraaf, Jos Pilzecker, Gert Prins, Dick Radstake, Thom Renssen, Piet Schermerhorn, Henk Sierdsema, Jan Smit, Rina van Thiel, Kees Weiland en Herman Winkelhorst.

Figuur 1. Totaal aantal fenologie-gegevens per onderzoeksjaar over de negen onderzoeksjaren ($n_{\text{tot}}=3084$).

Het weer

Januari: was zeer nat en zeer zacht, één van de zachtste van deze eeuw. Bijna de gehele maand lag de windrichting tussen zuid-oost en west.

Februari: ook deze maand was zeer zacht en nat. Tot de 18e was de wind voornamelijk zuidelijk tot westelijk, daarna noordelijk.

Maart: zeer nat en zeer somber, iets warmer dan gemiddeld. Regelmatig wisselende winden, alleen de laatste decade veel gunstige wind voor trek.

April: in tegenstelling tot het eerste kwartaal was april zeer droog, zonnig en vrij zacht. Veel ongunstige wind voor trek, met uitzondering van 14-20 en 28-30 april.

Mei: vrij warm en zonnig. Van 5-21 mei veel tegenwind voor trek.

De grote lijnen

Het voorjaar van 1988 was over het algemeen zacht, maar met wisselende omstandigheden voor trek.

Dat komt ook tot uitdrukking in de aankomst-decades van de hoofdmachten:

-6 soorten zijn vroeg (4 soorten 1 decade, 2 soorten zelfs 1½ decade vroeger dan normaal)

-4 soorten zijn laat (1 decade)

Al met al is een flink aantal soorten in een afwijkende periode aangekomen (29%), maar zonder een speciale "voorkeur".

Bij de eerste aankomstdata ligt dit beeld duidelijk anders. Maar liefst negen soorten zijn opvallend vroeg dit jaar, waarvan zeven vroeger dan ooit in het onderzoek. De Boerenzwaluw werd nota bene op twee plaatsen een dag eerder gezien dan de vroegste waarneming van de afgelopen 8 jaar.

Een Boompieper en een Wespandief waren liefst 10 en 9 dagen eerder. Slechts twee soorten waren later dan normaal; de Fitis als enige met een nieuw "record", een opvallend feit met 24 data. Maar de eerste Fitis was meteen ook het begin van de grote massa (13 waarnemingen in de eerste decade van april).

De waarnemingen

Over de hele linie waren de waarnemingen goed verdeeld over de soorten. Slechts één soort had minder dan zeven waarnemingen (de Wespandief, maar met 5 waarnemingen het max. in negen jaar). Meestal was dit met 7-10 soorten het geval. Van maar liefst 24 van de 35 soorten zijn in de negen onderzoeksjaren niet zóveel gegevens ontvangen.

Zoals wel te verwachten is bij een groot aantal inzenders zijn de algemene soorten massaal genoteerd, vaak opvallend meer dan het maximum van de voorgaande jaren: Zwarte Roodstaart (28 tegen 19 in voorgaande jaren) en Tjiftjaf (40 tegen 25) (zie ook tabel 1).

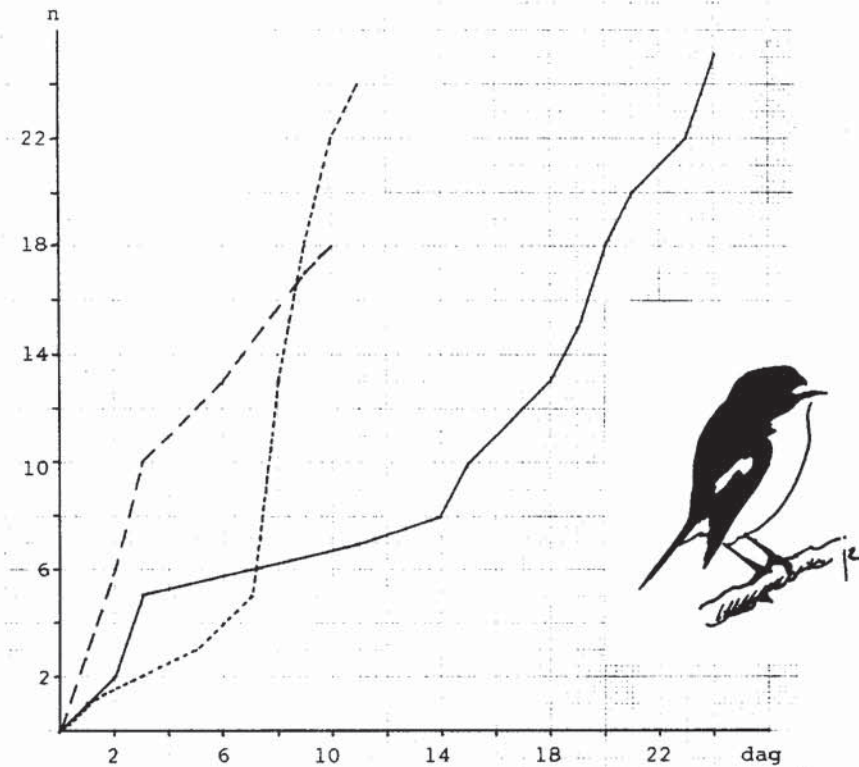
Ook minder algemene soorten kwamen flink aan bod: Boomvalk (15 tegen 10) en Nachtegaal (14 tegen 8).

Verheugend was het aantal waarnemingen van enkele soorten die de laatste jaren nogal achtergesteld waren: Kleine Plevier (7 tegen 2 en 1 in de laatste jaren), Tortelduif (8 tegen 5 en 4) en Paapje (11 tegen maximaal 4 in de laatste 3 jaar!)(tabel 1).

De aankomsten

Dit jaar viel op dat maar weinig aankomsten zogeheten "steil" verliepen. Dit wil zeggen dat de aankomstdata sterk geconcentreerd zijn. Bij veel soorten echter lagen de data flink verspreid.

De Gierzwaluw kwam als vanouds weer wel geconcentreerd en massaal aan: 17 van de 24 data binnen drie dagen (figuur 2)! De Boerenzwaluw en de Bonte Vliegenvanger kenden ook een klimmend deel, maar minder steil dan de Gierzwaluw. De Bonte Vliegenvanger komt vanaf de eerste vogel meteen "flink" aan, de Boerenzwaluw druppelt eerst een tijdje binnen voor de grote golf uit (figuur 2).

Figuur 2. Aankomstverloop van Boerenzwaluw (—), Gierzwaluw (.....) en Bonte Vliegenvanger (----). Dag 1 is de dag van de eerste waarneming (resp. 24-3, 23-4 en 16-4). n=aantal waarnemingen cumulatief.

Tien jaar rond

In 1989 kunnen we tien jaar voorjaarsfenologie vol maken. Van die decade kan dan een totaal overzicht worden samengesteld voor de avifauna van ons werkgebied. Pak je kaartsysteem, waarnemingsboekje of agenda (cq. computer-programma-red) en kijk eens na of er nog niet ingeleverde gegevens over de periode 1980-1987 instaan!! Op dit moment zijn er al ruim 3000 gegevens verwerkt. Met 1989 erbij moet dat een fraai geheel kunnen worden. Dus met dit bovenstaande relaas in gedachten en een nieuw fenologie-formulier in deze Vlerk.....inderdaad!

vogelsoort	n	waarnemingsdatum			aank. hoofdm.	
		eerste	laatste	1988	80-87	88
Zomertaling	8	13-3	10-4	12-3*	4I-II	4II
Wespendief	5	23-4	3-5	13-4*	4III	4II*
Boomvalk	15	2-3	2-5	10-4	4III	4III
Scholekster	23	10-1	1-3	13-1*	2III-3I	2II*
Kleine Plevier	7	5-3	19-4	14-4**	4I-II	4II
Grutto	23	27-1	27-2	15-2	2III-3I	3I-II**
Oeverloper	9	23-3	17-4	20-2*	4II-III	4I*
Tureluur	14	5-3	15-3	12-3	3II	3III**
Visdief	7	24-3	3-5	20-4	4III	4III
Tortelduif	8	6-4	4-5	15-4	5I	5I
Koekoek	21	7-3	25-4	16-4	4III	4III
Gierzwaluw	24	14-4	28-4	23-4	4III	4III
Boerenzwaluw	27	25-3	8-4	24-3*(2)	4I	4I
Huiszwaluw	13	28-3	23-4	13-4	4II-III	4II-III
Oeverzwaluw	9	8-3	27-4	13-4	4II	4II-III
Boompieper	14	15-3	5-4	6-3*	4I	4I
Gele Kwikstaart	13	17-3	11-4	1-4(2)	4II	4II
Tapuit	11	28-3	16-4	26-3*	4II	4II
Roodborsttapuit	10	14-2	1-4	19-3		3III
Paapje	11	4-4	28-4	30-4	4III	5I**
Gekraagde Roodstaart	16	24-3	19-4	30-3	4II	4II
Zwarte Roodstaart	28	28-2	30-3	28-3(3)	3III-4I	3III-4I
Nachtegaal	14	12-3	2-5	17-4*	4III	5I**
Kleine Karekiet	7	10-4	24-5	6-5	5I-II	5I-II
Bosrietzanger	9	23-3	8-5	25-4	5I	4III-5I
Spotvogel	11	19-4	16-5	19-4*	5II	5I*
Zwartkop	26	26-3	13-4	4-4	4II	4I*
Tuinfluit	12	7-4	4-5	16-4	4III	4III
Grasmus	9	8-4	5-5	15-4	4III-5I	5I
Braamsluiper	18	19-3	20-4	16-4(2)	4III	4II*
Fitis	24	23-3	31-3	1-4**	4I	4I
Tjiftjaf	40	24-2	22-3	16-3	3II-III	3III
Fluiter	11	3-4	29-4	19-4	4III	4III
Grauwe Vliegenvanger	9	16-4	18-5	22-4	5I-II	5I
Bonte Vliegenvanger	19	4-4	27-4	16-4(3)	4II-III	4II

Tabel 1. Overzicht aankomstdata 1988 en 1980-87. n= aantal waarnemingen per soort. hoofdmacht= de decade (periode van 10 dagen) waarin de eerste concentratie van waarnemingen valt. *=opvallend laat, **=opvallend vroeg. 4II=tweede decade van april enz.

de waterspreeuw

Jos van de Leygraaf

Inleiding

De laatste maanden zijn er in Park Rosendaal en omgeving meerdere waarnemingen van Waterspreeuwen gedaan. Het leek me interessant om deze merkwaardige vogel eens nader te bekijken.

Bespreking van de soort

De Waterspreeuw behoort tot de familie der Cinclidae en vertoont enige gelijkenis met de Winterkoning op het gebied van zang, nestbouw en uiterlijk.

De Waterspreeuw heeft een merkwaardige manier van voedsel zoeken. Hij spreurt al duikend, zwemmend en zelfs lopend onder water de bodem af op zoek naar waterinsekten, kreeftjes en kleine visjes. Op de een of andere manier lukt het hem ook nog om dit stroomopwaarts te doen. Zijn broedbiotoop bestaat uit snelstromende, heldere bergbeken met rotsblokken, stroomversnellingen, watervallen en betrekkelijk weinig oevervegetatie. De broedgebieden liggen in Midden en Zuid-Europa, Scandinavië en Groot-Brittannië. Incidenteel heeft de soort in het verleden ook in Nederland gebroed. Uit de periode 1913-1933 zijn vijf broedgevallen bekend. De vogels die in Nederland hebben gebroed waren afkomstig uit Zuidoost-België en Duitsland, waar momenteel zo'n 1200 paar broeden. De Waterspreeuw broed niet ver over de grens in Belgisch Limburg. Volgens de Atlas van de Nederlandse Broedvogels (Teixeira, 1979) is het niet onwaarschijnlijk dat de Waterspreeuw binnenkort weer in Nederland (met name in Z-Limburg) als broedvogel te bewonderen zal zijn (naar verluidt zou er in 1988 een Waterspreeuw in Zuid-Limburg hebben gebroed-red).

Van de Waterspreeuw zijn er in Europa drie ondersoorten bekend: de Scandinavische, Midden- en Zuid-Europese en Britse ondersoort. Omdat de vogels van de Britse ondersoort niet in Nederland waargenomen zijn, zal ik me beperken tot de andere twee ondersoorten.

In Nederland worden vooral Waterspreeuwen van de Scandinavische ondersoorten (c.c. cinclus) waargenomen. Meestal is dit in de periode van november tot februari. Ze zijn te herkennen aan de zwart-bruine onderborst en buik. In tegenstelling tot de Scandinavische Waterspreeuwen zijn de Midden- en Zuid-Europese Waterspreeuwen (c.c. aquaticus) standvogel en worden derhalve niet zo vaak in Nederland waargenomen. Echter, vogels van deze ondersoort hebben in Nederland gebroed en zullen dat in de toekomst weer gaan doen. Deze ondersoort is te herkennen aan de roest-bruine onderborst en buik.

Ook in ons werkgebied worden er Waterspreeuwen waargenomen. Dat ze bij ons in hun natuurlijke omgeving worden gezien, is niet zo verwonderlijk. Beekjes en watervalletjes zoals onder andere bij Park Sonsbeek, Park Rosendaal en Angerenstein zijn favoriet.

Waarnemingen in het Arnhemse

23 december 1973:	lex	Angerenstein
2 november 1975:	lex	Duivense Broek
15-20 december 1976:	lex	Park Rosendaal
12 januari 1977:	lex	Angerenstein
18 april 1981:	lex	Warnsborn
eind mei 1983:	lex	Beekhuizen
3 december 1983:	lex	Rijnstrangen

3 december 1986: 1ex Park Sonsbeek
20 november 1988: 1ex Park Rosendael
22-23 november 1988: 1ex Heemtuin Presikhaaf
23 november 1988: 1ex Park Rosendael
1 december 1988: 2ex' Park Rosendael

De Waterspreeuwen in Park Rosendael zijn in ieder geval nog tot medio februari 1989 signaleerd.

Samenvattend

Uit de literatuur blijkt dat Waterspreeuwen bijna altijd solitair worden waargenomen. Af en toe worden er meerdere tegelijk gezien. Dit komt ook tot uitdrukking in de bovenstaande waarnemingen. Opvallend is dat er op 23 november 1988 op twee verschillende plaatsen een Waterspreeuw is gezien. Op 1 december 1988 zijn er bij Park Rosendael zelfs twee gezien. Zeer waarschijnlijk is de Waterspreeuw van Presikhaaf naar Rosendaal gevlogen. Gezien het feit dat ook op Beekhuizen een Waterspreeuw is gezien (m.m. H. Sierdsema) lijkt het erop dat regelmatig uitstapjes worden gemaakt door de Waterspreeuwen. In ieder geval bevalt het ze schijnbaar goed want ze zitten er nu dus reeds enkele maanden.

Na alle enthousiaste verhalen ben ik zelf ook eens gaan kijken. Goed te zien was dat het om de Scandinavische ondersoort gaat.

Het beest liet zich goed zien. Opvallend was dat hij telkens door zijn knieën zakte. Ook heb ik kunnen waarnemen dat hij bladeren omdraaide die op de keien van het watervalletje lagen.

Dat Waterspreeuwen het hele jaar door zingen was me bekend uit de literatuur, maar om het zelf te horen is een unieke ervaring.

Literatuur

Burton, P. en P. Hayman, 1981. Het vogelboek
SOVON, 1987. Atlas van de Nederlandse Vogels
Teixeira, R.M, 1979. Atlas van de Nederlandse Broedvogels, Deventer
Waarnemingen-archief Vogelwerkgroep Arnhem e.o.

steenuilen in de uiterwaard

Voorkomen van Steenuilen in de Havikerwaard en Fraterwaard.

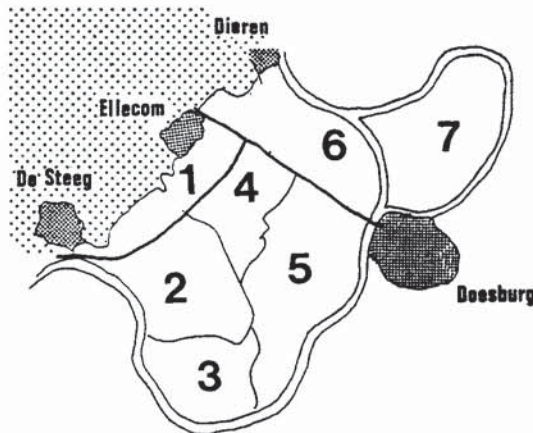
Rob Vogel

Inleiding

Al van meet af aan zijn uilen een van de soortengroepen waar mijn speciale interesse naar uitgaat. Als beginnende vogelaar trachtte ik al het een en ander over de verspreiding van uilen te weten te komen. Mijn meeste vrije uren spendeerde ik toentertijd in het uiterwaardengebied tussen Dieren en Doesburg (Haviker- en Fraterwaard). De Steenuil was toen een van de eerste soorten die ik serieus probeerde te inventariseren. In dit artikel wordt een overzicht gegeven van een onderzoek naar de verspreiding en de aantalsontwikkeling van de Steenuil in de Havikerwaard en de Fraterwaard in de periode 1976 tot en met 1988.

Terrein en methode

De Havikerwaard en Fraterwaard hebben een gezamenlijke oppervlakte van 1790 ha en zijn onder te verdelen in een aantal landschappelijke eenheden (figuur 1). Met name de deelgebieden 3, 4 en 7 hebben een open karakter. De deelgebieden 1, 4 en 6 hebben een meer besloten karakter: weilanden worden afgewisseld door mei- en sleedoornhagen, knotwilgenrijen en lokaal wilgenbosjes of een laagstamboomgaard. Deelgebied 2 (Het Broek) heeft een besloten karakter: het gebied kent veel populierenopstanden (totaal meer dan 60 ha) en talrijke perceelsscheidingen in de vorm van knotwilgenrijen of mei- en sleedoornhagen. Meer dan 90% van de oppervlakte van het studiegebied wordt in beslag genomen door intensief beheerde weilanden. Een van de kenmerkende eigenschappen van het uiterwaardengebied zijn de stelselmatig terugkerende inundaties; vooral het oosten van de Havikerwaard en de Fraterwaard staan bij een grote waterafvoer van de IJssel langdurig blank.

Figuur 1. Ligging van de deelgebieden: 1=Ellecomse Waard (130 ha), 2=Het Broek (230 ha), 3=Bingerden (220 ha), 4=Schuttewaard (200 ha), 5=Beimerwaard (460 ha), 6=Dierense Waard (260 ha), 7=Fraterwaard (290 ha).

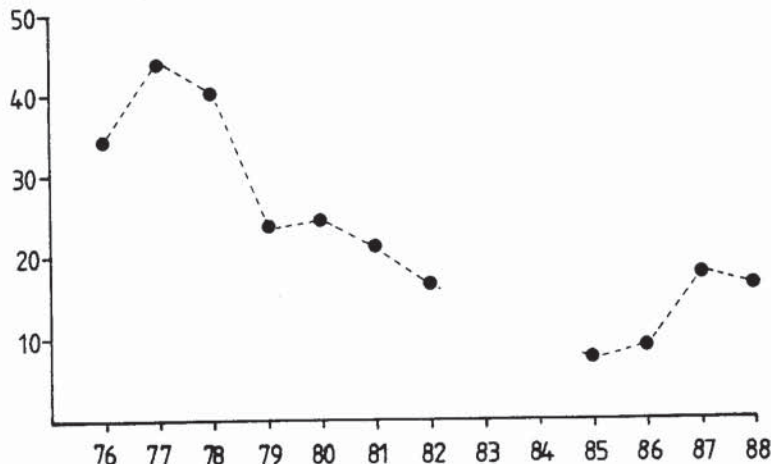
Het studiegebied is jaarlijks geïnventariseerd in de jaren 1976 tot en met 1988, met uitzondering van de jaren 1983 en 1984. De Steenuilen werden gekarteerd in de periode maart-juni door de territoriumroep met behulp van een cassette-recorder na te bootsen. In de jaren zeventig werd ook veel naar nesten gezocht. In de beginperiode (1976,1977) lijkt een ondertelling wegens gebrek aan ervaring waarschijnlijk; vermoedelijk zal dit vanwege de exorbitant hoge onderzoeksintensiteit in die jaren echter wel meevallen (tabel 1).

1976	12	1982	9
1977	24	1985	8
1978	17	1986	8
1979	16	1987	8
1980	14	1988	8
1981	13		

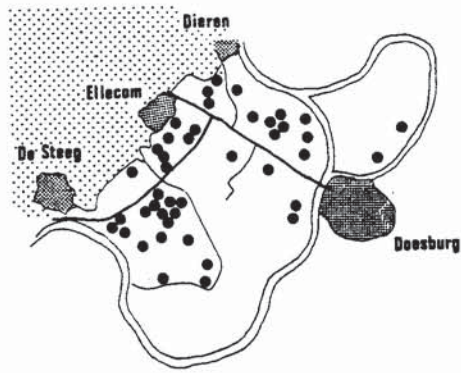
Tabel 1. Aantal avondbezoeken per seizoen

Aantalsontwikkeling

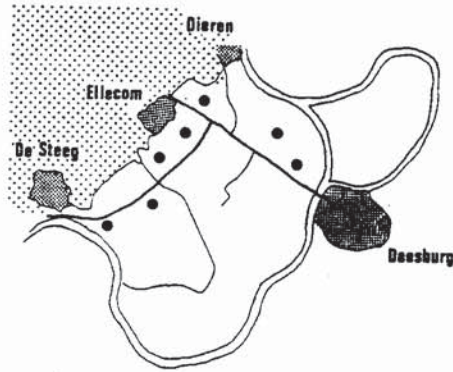
In 1976, het eerste inventarisatiejaar, werden 34 Steenuilparen vastgesteld. Ondanks een hoge bezoekfrequentie is het goed mogelijk dat er paartjes over het hoofd zijn gezien; de inventarisatie-ervaring van de schrijver dezes was toen immers uiterst gering. In 1977 konden liefst 44 paren worden vastgesteld, hetgeen een toename suggereert (figuur 2 en 3). Ook in 1978 schommelde de stand op dit niveau, maar in 1979 blijkt de Steenuil plotseling dramatisch te zijn afgenomen (figuur 2); ten opzichte van 1978 met liefst circa 43%! In de daaropvolgende jaren treedt geen herstel op, de stand kalft zelfs nog wat verder af. In de twee daaropvolgende jaren is de soort niet geïnventariseerd maar in het eerstvolgende inventarisatiejaar, 1985, lijkt de stand een absoluut dieptepunt te hebben bereikt: slechts zeven broedparen (figuur 4)! In de jaren erna lijkt de Steenuil zich enigszins te herstellen (figuur 2 en 5).

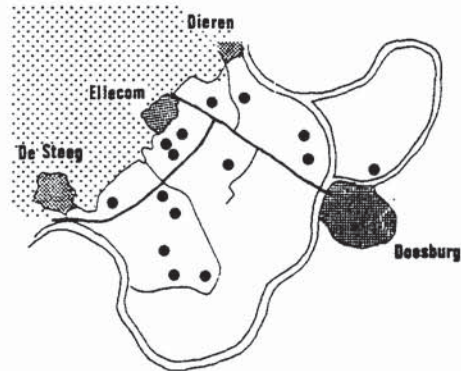
Figuur 2. Aantal territoria van de Steenuil in het studiegebied in de onderzoeksperiode 1976-88

Figuur 3. Verspreiding van de Steenuil in 1977

Figuur 4. Verspreiding van de Steenuil in 1985

Figuur 5. Verspreiding van de Steenuil in 1988

Verspreiding en biotoop

In alle jaren bereikt de Steenuil de hoogste dichtheid in de wat beslotener landschappen, met name de deelgebieden 1, 2 en 6 zijn zeer in trek. In het open cultuurland van o.a. de Fraterwaard was de Steenuil zelfs in het topjaar 1977 schaars, deze gebieden waren in 1985 zelfs geheel ontruimd. Kennelijk hebben de Steenuilen in die periode alleen in de "goede gebieden" het hoofd boven water weten te houden. Deze goede gebieden kenmerken zich door een kleinschalig karakter: veel meien sleedoornhagen en bosschages en ruime broedgelegenheid in de vorm van knotwilgen en knotessen, daarnaast werd de soort ook op boerenerven vastgesteld.

De dichtheid (aantal territoria per 100 ha) varieerde sterk per type landschap (tabel 2). Vooral de hoge dichtheid in deelgebied 2 springt in het oog.

	1977	1985	1988
deelgebied 1, 5 en 6	2.71	0.59	0.94
deelgebied 3, 4 en 7	0.56	0.00	0.28
deelgebied 2	7.39	0.87	2.17
totaal (1790 ha)	2.46	0.39	0.84

Tabel 2. Dichtheden per 100 ha landschap

Discussie

Waar is de dramatische afname van de Steenuil in zo'n korte tijdsspanne aan te danken? We kunnen een aantal oorzaken, of combinaties daarvan, bedenken:

- strengere winters
- intensiever gebruik van het agrarisch cultuurland
- langdurige inundaties in, of vlak voorafgaand aan het broedseizoen
- relatief veel daljaren in de veldmuizencycli van de afgelopen tien jaar
- ongunstige weer-situatie in het broedseizoen (koude, regen)

In de inventarisatieperiode vielen een aantal strenge winters (78/79, 84/85) of vrij strenge winters (81/82, 85/86, 86/87), waarvan de eerste drie genoemde winters bovendien ook een langdurig sneeuwdek kenden. Opmerkelijk genoeg viel vlak voor de seizoenen waar sprake was van een sterke achteruitgang ten opzichte van het jaar ervoor steeds een koude en sneeuwrijke winter. Toch zou het wel erg eenvoudig zijn om de schuld van de misère, waar de Steenuil zich nu in bevindt, in de schoenen van de strenge winters te schuiven. Vooral eind jaren zeventig zijn op een aantal plaatsen in de Havikerwaardmeidoornhagen en knotwilgen geroid.

Bovendien is thans nagenoeg al het akkerland in gebruik voor de maisteelt waar woelmuizen en grote insecten (het stapelvoedsel van de Steenuil) weinig te zoeken hebben. Deze ontwikkelingen hebben er mogelijk toe bijgedragen dat de soort terrein heeft moeten prijsgeven. De invloed van langdurige inundaties op de stand van muizen en woelmuizen (en dus op de stand van de Steenuil) laat zich moeilijk meten. In de Havikerwaard is geregeld waargenomen dat grote aantallen aardmuizen, veldmuizen en mollen bij zeer hoge waterstanden hun heil zochten in knotwilgen en mei- en sleedoornhagen. Bij een lang aanhoudende hoge waterstand vinden al deze kleine zoogdieren hun Waterloo, hetzij

door een heel leger predatoren die systematisch alle opgaande structuren in de enorme watervlakte afstropen hetzij door verdrinking of voedselgebrek. Slechts de dijken bieden de kleine zoogdieren in dergelijke gruwzame perioden enig soelaas. Gedurende de hoge waterstanden ontruimen veel Steenuilen de uiterwaarden en worden dan met name in de bebouwde kom waargenomen. In het dorp Dieren zijn in dergelijke situaties overdag Steenuilen waargenomen op daken van woonhuizen en zelfs op lantaarnpalen! Hoewel woelmuizen zich zo ongeveer met de snelheid van het licht vermeerderen zal het ten minste enkele maanden kosten voordat het gehele gebied weer gekoloniseerd is. De zeer hoge waterstanden treden meestal in de periode februari-april op (o.a. in 1979, 1981, 1982, 1983, 1987), vlak voordat de Steenuilen met hun broedcyclus beginnen. Juist in het begin van de broedperiode zijn Steenuilen afhankelijk van kleine zoogdieren, en pas in een later stadium van insecten en wormen (van Zoest & Fuchs, 1989). Hoewel speculatief lijkt het waarschijnlijk dat Steenuilen in sommige seizoenen ongunstige vestigingsmogelijkheden hebben in de inundatie-gevoelige delen van de Havikerwaard. Wellicht (eveneens speculatief) wijken Steenuilen dan uit naar naburige gebieden of vestigen zich pas laat in het seizoen in het gebied.

De vraag lijkt overigens gerechtvaardigd of de stand rond 1977 juist niet uitzonderlijk hoog was waardoor de "ach en wee" verhalen over de huidige situatie wat overtrokken zijn. De tekenen wijzen wel enigszins in die richting: de jaren zeventig leverden een opmerkelijk lange reeks zachte winters op, de zomers van 1975 en 1976 behoren tot de droogste en warmste van deze eeuw (gunstig voor grote insecten en muizen) en langdurig hoge waterstanden kwamen weinig voor in de periode 1975-1977. De wind waaide dus gunstig voor Steenuilen rond het midden van de jaren zeventig. Verantwoorde uitspraken hierover kunnen echter niet gegeven worden daar inventarisatie-gegevens uit de periode van voor 1976 ontbreken. Voor een min of meer vergelijkbaar gebied als de Ooypolder geldt dezelfde situatie: veel broedparen in 1977 (100-110) en belangrijk minder in 1988 (min. 33; Bekhuis, 1988). Ook uit de Ooypolder zijn geen gedegen inventarisaties bekend uit de eerste helft van de jaren zeventig of daarvoor (Brouwer et al, 1985).

Hoe zijn de huidige dichtheden van de Steenuil in het studiegebied nu in te schatten? Een vergelijking met dichtheden van naburige gebieden kan hier enig licht op werpen. Voor de vergelijking zijn inventarisaties uit twee half-open landschappen gebruikt: Noordwest-Achterhoek (4950 ha) en de omgeving Dieren-Eerbeek-Leuvenheim (1700 ha); onderzocht in respectievelijk 1987 en 1988 (Vogel, 1988 en archief VWG Arnhem). Daarnaast zijn de komkleigebieden ten zuiden van Arnhem (9050 ha) en de Ooypolder (4100 ha) gebruikt; geïnventariseerd in 1988 (resp. archief VWG Arnhem en Bekhuis, 1988).

gebied	N/100 ha (D)
Noordwest-Achterhoek	0.32
Dieren-Eerbeek-Leuvenheim	0.76
Komkleigebieden	0.57
Haviker/Fraterwaard	0.84
Ooypolder	0.80

Tabel 3. De dichtheid (in aantal territoria per 100 ha landschap) in enkele gebieden in de omgeving van Arnhem

Het lijkt er op dat de dichtheid aan Steenuilen in de uiterwaarden wat hoger ligt dan in de binnendijkse gebieden. Vermoedelijk heeft dit alles te maken met het tamelijk kleinschalige landschap en een, ondanks alles, relatief hoog aanbod aan geschikte broedplaatsen (knotwilgen en knotessen). Het beeld zoals dat gegeven is voor de Havikerwaard en Fraterwaard zal in grote lijnen representatief zijn voor veel uiterwaarden. De nog steeds tamelijk hoge dichtheden maken het uiterwaardenlandschap tot een belangrijk bolwerk van de Steenuil in Nederland, hetgeen in de verspreidingskaarten van de Atlas van de Nederlandse Vogels nog eens fraai geïllustreerd wordt.

Literatuur

- Bekhuis, J.B., 1988. Bijzondere vogels in de Ooypolder, de Bemmelse Polder en Gendtse polder.
- Brouwer, P. et al. 1985. Vogels van de Ooypolder (Vogelwerkgroep Rijk van Nijmegen, Nijmegen).
- SOVON, 1987. Atlas van de Nederlandse Vogels.
- Vogel, R.L., 1988. Broedvogelinventarisatie Velhorst, Walien, Grote Veld en Enzerinck in 1987 (rapp. Nat.Mon.) 's Graveland.
- Zoest, J.G.A. van, en P. Fuchs, 1988. Jaaggedrag en prooi-aanvoer van een Steenuilbroedpaar. Limosa 61; 105-112 (3/4).

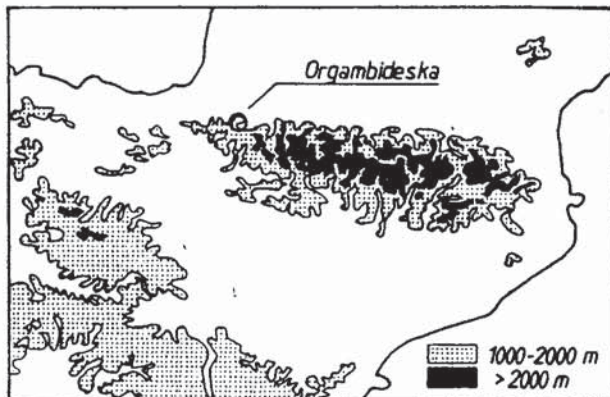

telpost orgambideska

Fokko Erhart

Inleiding

In augustus 1988 ben ik een week te gast geweest bij een groep trek-tellers in Frans Baskenland. Het punt waar geteld wordt, staat beter bekend als Orgambideska en is door tellers gedoopt tot "Col Libre". Orgambideska is een bergtop gelegen op 1500 meter boven zeeniveau, aan de westkant van het Pyreneeën-massief (figuur 1).

Figuur 1. Overzichtsskaart van de Pyreneeën met de ligging van Orgambideska.

In dit artikel zal er wat worden verteld over de geschiedenis en de achtergrond van de telpost; hoe de trekvogels worden geteld en welke vogels er in welke mate langs trekken.

Aan de basis van dit verslag staat het al eerder genoemde bezoek. Tevens zijn er een aantal gegevens gehaald uit verslagen die er door de tellers gepubliceerd zijn en uit het stukje over deze telpost in het door Rob Bijlsma gemaakte rapport: Bottleneck areas for migratory birds in the Mediteranean region.

Geschiedenis

De col van Orgambideska was voorheen een befaamd punt om op de trekvogels te jagen. In 1979 is hier echter een eind aan gekomen, toen een aantal vogelaars het voor de trekvogels heeft opgenomen. De col is vanaf dat jaar verhuurd aan deze organisatie (voor c f1000,- per jaar). Deze club telt de vogels in plaats van ze neer te schieten. De tellers hebben op deze col een hut gemaakt waar ze kunnen overnachten en eten. De jagers die jarenlang hun gang konden gaan, stonden opeens oog in oog met ware natuurvrienden. Ook in Frankrijk staan de jagers niet erg open voor natuurbeschermingsactiviteiten, want vogels zijn er immers om op te schieten (gelukkig denkt niet iedereen er zo over). De jagers leverden de nodige problemen op voor de grondleggers van dit telpunt. Zelfs is er een keer de bescherming van de politie aan te pas gekomen. Ook is er een keer brand gesticht in de door de tellers gebouwde hut.

Maar na ongeveer 10 jaar worden de tellers met rust gelaten, hoewel de telpost aan veel zijden door jagershutjes wordt geflankeerd.

De organisatie Orgambideska heeft als hoofddoel de bescherming van de trekvogels. Ze wordt door de overheid gesubsidieerd zodat er een aantal mensen in vaste dienst kunnen werken. Er is altijd een teller aanwezig en een persoon om bezoekers te informeren. Daarnaast zijn er, net als in Nederland bij dit soort organisaties, een groot aantal vrijwilligers actief. Voor bezoekers is het mogelijk om in de hut te overnachten en mee te eten voor c f15,- per dag.

Methode

Het telseizoen begint op 15 juli, want rond deze tijd passeren de eerste Zwarte Wouwen. Over het algemeen wordt het telpunt verlaten omstreeks half november, als de hekkensluiters zich naar het overwinteringsgebied hebben gespoedt. Gedurende deze periode in het najaar wordt er in principe elke dag geteld. Alleen op dagen met slecht weer blijven de tellers veilig binnen. Tijdens mijn bezoek waren er een aantal dagen met slecht weer; naast regen en wind was er ook nog mist en onweer. Je wordt drijfnat en ziet dus niks, dus ook geen trekvogels.

De tellingen worden begonnen omstreeks 9.00 uur, want dan komt de trek op gang. Tijdens mijn bezoek ben ik wel eens vroeg op gestaan (want dat hoort toch bij trektellen!), maar de eerste trekkers meldten zich pas als de eerste Fransman zijn ontbijt achter de kiezen had en klaar was voor een dagje trek tellen. Waarschijnlijk beginnen de vogels bij zonsopkomst onderaan de bergen met de trek, zodat deze om negen à tien uur over Orgambideska vliegen. Meestal wordt er doorgeteld tot 18.00 à 19.00 uur 's avonds. Van alle "grotere" vogels wordt er zoveel mogelijk opgeschreven: leeftijd, sexe, tijdstip (tot op de minuut) en vliegrichting (16). Tevens wordt de trek van de Houtduif nauwlettend gevolgd, dit in verband met de hoge jachtdruk die er op deze soort rust (figuur 2). Hierop is te zien dat een belangrijk deel van de in Finland geringde Houtduiven wordt teruggemeld vanuit de Pyreneeën, oftewel ze worden daar geschoten. Zoals op zoveel plaatsen hebben ze in Frankrijk nog nooit gehoord van een 100 meter cirkel, dus elke trekvogel wordt genoteerd ook al is het een stipje en zal het altijd een stipje blijven. Natuurlijk moeten ze wel zeker weten welke soort het is.

Meestal worden tot omstreeks 12.00 uur de zangvogels geteld, maar als er een Slechtvalk te zien is, worden de Gierzwaluwen even vergeten. Deze getallen worden derhalve niet systematisch verzameld en ze zijn voor de tellers ook van minder belang. Verder wordt er elk uur het weer genoteerd en de verandering van het weer. 's Avonds worden de waarnemingen van de grotere vogels in een groot boek genoteerd en worden de totalen per soort berekend.

Figuur 2. Terugmeldingen van in Finland geringde Houtduiven. Let op de concentratie van meldingen in Zuidwest-Frankrijk (naar Saari, 1979).

De trek

De trek ondervindt de nodige stuwning alhier. Waarschijnlijk levert de hoogte van de bergen "problemen" op. Vooral de grotere vogels worden gestuwd. De Wespendif is de talrijkste trekker van deze grote trekkers met een totaal dat varieert tussen de 10 000 en 17 000. Voor de Rode Wouw is dit één van de weinige punten waar grote aantallen worden gezien tijdens de najaarstrek (c 3 500), want de soort overwintert grotendeels in Spanje. De Zwarte Wouw heeft zijn piek omstreeks eind juli,

begin augustus, dus in de tijd dat ik op bezoek was. Op een topdag komen er enkele duidenden vogels voorbij. Deze vogels trekken, evenals de Wespendif en de Rode Wouw, in een soort groep. Ze verzamelen zich in een thermiekbel, om als het moment er rijp voor is, in elkaars kielzog af te glijden.

Opvallend is dat de Blauwe Kiekendif in de Pyreneeën al in augustus doortrekt in tegenstelling tot in Nederland waar de hoofdmoot zich als trekker in begin november meldt. Dit weer in tegenstelling tot andere soorten (bv. Sperwer, Wespendif, Visarend), die vrijwel het zelfde doortrekkpatroon hebben. Van de Sperwer bijvoorbeeld komen evenals in Nederland in begin augustus de eerste exemplaren langs en op beide plaatsen zijn dit de vrouwtjes en de onvolwassen beesten (v.d. Bijtel et al, 1986). Leuke soorten voor een doorsnee Nederlandse vogelaar zijn ongetwijfeld de Slangenarend en de Dwergarend (van beide passeren er jaarlijks ongeveer honderd). Ook passeren er jaarlijks de nodige aantallen valken, waarvan de Torenvalk met 100 à 200 exemplaren het talrijkst is. De Roodpootvalk is veruit het zeldzaamst met pas één waarneming. Opvallend is dat er de laatste jaren meer Zwarte Ooievaars (c 40) dan gewone Ooievaars (c 15) worden gezien. Volgens de tellers trekken de Ooievaars hoog over, zodat het mogelijk is dat deze meer gemist worden. Naast de roofvogels is er een andere soort die ook het nodige spektakel oplevert. Dat is de Houtduif; elk jaar is er wel een piekdag bij waarop totalen van 80 000 exemplaren worden genoteerd. Alles bij elkaar een uiterst boeiend punt om eens te bezoeken; aan te raden.

Literatuur

- Bijlsma, R.G, 1987. Bottleneck areas for migratory birds in the Mediterranean region (An assesment of the problems and recommendations for action), ICBP, Engeland.
- Bijtel, H.J.V. van den, et al, 1986. Vogeltrek over Noordhout (deel 1a), Driebergen.
- Gaari, L, 1979. Ring recoveries of Finnish Wood Pigeon (*Columba palumbus*) and Stock Doves (*C. oenas*), Finnish Game Res. 38;30-37.

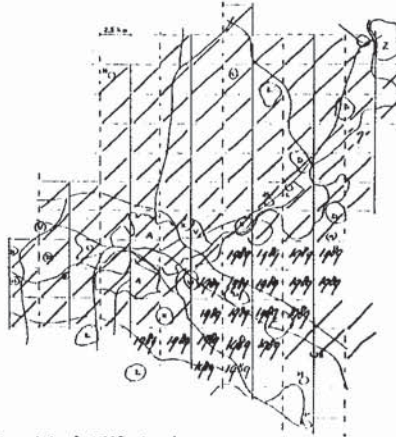
witte vlekken

Zeldzame en schaarse broedvogels inventariseren; opvullen van de laatste gaten!

Rob Lensink

Sinds twee jaar geleden de gesprekken over een avifauna op gang kwamen, is er veel gebeurd. Achter het bureau zijn veel brieven geschreven en telefoontjes gepleegd. Rond de tafel is veel overlegd. Het resultaat is dat de avifauna er inderdaad zal gaan komen. Een dikke turf waarin als ons tel- en turfwerk in het veld verwerkt zal zijn. Vorig jaar is ten zuiden van Arnhem een grote witte vlek opgevuld met leuke resultaten. Vanuit Dieren zijn ook een aantal gebieden onder de loupe genomen. Inmiddels is uit een groot deel van het werkgebied uit vrijwel ieder kwartblok van minstens een jaar informatie beschikbaar over het voorkomen van zeldzame en schaarse broedvogels (figuur 1). De kolonievogels worden al een groot aantal jaren in vrijwel het gehele werkgebied gevolgd en geteld.

Komend voorjaar willen we de neus naar het oosten richten. Aan de overkant van de IJssel en ten noorden van de Rijn ligt nog een groot gebied waaruit betrekkelijk weinig bekend is. Ook uit het puntje tussen de Linge en de Rijn is weinig bekend. Met de inspanning van een groep mensen moet het mogelijk zijn om deze witte vlekken donker te maken met de stippen van vastgestelde territoria of broedgevallen. Vanuit Dieren zal een aantal mensen zich inspannen om de kwartblokken tussen Doesburg en Zevenaar op te vullen: 40.25, 40.26 en 40.35. Vanuit Arnhem gaat de aandacht uit naar 40.24 en 40.34. Voor Arnhem-Zuid ligt onderzoek tussen de Rijn en de Linge het meest voor de hand. De soorten die het doel van de speurtocht zijn, zijn de zeldzame en schaarse broedvogels. In de handleiding van het BSP van SOVON staat over de wijze van veldwerk en het inventariseren van de verschillende soorten genoeg te lezen. Nu nog het uitvoeren..... Wie belangstelling heeft om zich hiervoor in te zetten, of alleen of met een aantal mensen samen, kan voor het werk vanuit Dieren contact opnemen met Rob Vogel en voor de overige blokken met ondergetekende. Hiermee kunnen nadere afspraken worden gemaakt over het veldwerk.

Figuur 1. Werkgebied VWG Arnhem e.o.